

۶۶۰۰۱۳۵

نقشه جامع علمی کشور مجموعه‌ای است جامع و هماهنگ و پویا و آینده‌نگر، شامل مبانی، اهداف، سیاست‌ها و راهبردها، ساختارها و الزامات تحول راهبردی علم و فناوری مبتنی بر ارزش‌های اسلامی برای دستیابی به اهداف چشم‌انداز بیست‌ساله کشور که در آن تلاش شده بر مبانی ارزشی و بومی کشور، تجربیات گذشته و نظریه‌ها و نمونه‌های علمی و تجارب عملی تکیه شود.

دستیابی به آرمان‌های بلند نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران مستلزم تلاش همه جانبه در تمام ابعاد فرهنگی، علمی، اجتماعی و اقتصادی است. از این رو تدوین و اجرای برنامه‌های پیشرفت در بازه‌های زمانی معین و اختصاص منابع لازم برای تحقق اهداف این برنامه‌ها از لوازم ضروری احراز جایگاهی در شأن ایران اسلامی است. از سوی دیگر مقوله علم و فناوری از مهم‌ترین زیرساخت‌های پیشرفت کشور و ابزار جدی رقابت در عرصه‌های مختلف است. به این ترتیب تحقق آرمان‌های متعالی انقلاب اسلامی ایران نظیر احیای تمدن عظیم اسلامی، حضور سازنده، فعال و پیشرو در میان ملت‌ها و کسب آمادگی برای برقراری عدالت و معنویت در جهان در گرو پیشرفتی همه جانبه در علم است. نقشه جامع علمی کشور مجموعه‌ای است جامع و هماهنگ و پویا و آینده‌نگر، شامل مبانی، اهداف، سیاست‌ها و راهبردها، ساختارها و الزامات تحول راهبردی علم و فناوری مبتنی بر ارزش‌های اسلامی برای دستیابی به اهداف چشم‌انداز بیست‌ساله کشور که در آن تلاش شده بر مبانی ارزشی و بومی کشور، تجربیات گذشته و نظریه‌ها و نمونه‌های علمی و تجارب عملی تکیه شود. پس از تصویب نقشه و به منظور تهیه و تصویب و ابلاغ سیاست‌های اجرایی، طراحی سازوکار تحقق اهداف نقشه و اصلاح ساختارها و فرآیندهای مربوطه، هماهنگی و انسجام بخشی در اجرای نقشه جامع علمی و نظارت بر حسن اجرای آن، ستاد راهبری اجرای نقشه جامع علمی کشور توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی ایجاد گردید.

۱- مقدمه

دستیابی به آرمان‌های بلند نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران مستلزم تلاش همه‌جانبه در تمام ابعاد فرهنگی، علمی، اجتماعی و اقتصادی است. از این رو تدوین و اجرای برنامه‌های پیشرفت در بازه‌های زمانی معین و اختصاص منابع لازم برای تحقق اهداف این برنامه‌ها از لوازم ضروری احراز جایگاهی در شأن ایران اسلامی است. از سوی دیگر مقوله علم و فناوری از مهم‌ترین زیرساخت‌های پیشرفت کشور و ابزار جدی رقابت در عرصه‌های مختلف است. به این ترتیب تحقق آرمان‌های متعالی انقلاب اسلامی ایران نظیر احیای تمدن عظیم اسلامی، حضور سازنده، فعال و پیشرو در میان ملت‌ها و کسب آمادگی برای برقراری عدالت و معنویت در جهان در گرو پیشرفتی همه‌جانبه در علم است. نقشه جامع علمی کشور

مجموعه‌ای است جامع و هماهنگ و پویا و آینده‌نگر، شامل مبانی، اهداف، سیاست‌ها و راهبردها، ساختارها و الزامات تحول راهبردی علم و فناوری مبتنی بر ارزش‌های اسلامی برای دستیابی به اهداف چشم‌انداز بیست‌ساله کشور که در آن تلاش شده بر مبانی ارزشی و بومی کشور، تجربیات گذشته و نظریه‌ها و نمونه‌های علمی و تجارب عملی تکیه شود. پس از تصویب نقشه و به منظور تهیه و تصویب و ابلاغ سیاست‌های اجرایی، طراحی سازوکار تحقق اهداف نقشه و اصلاح ساختارها و فرآیندهای مربوطه، هماهنگی و انسجام بخشی در اجرای نقشه جامع علمی و نظارت بر حسن اجرای آن، ستاد راهبری اجرای نقشه جامع علمی کشور توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی ایجاد گردید. بر مبنای آیین‌نامه آن، وظایف شورای ستاد که از اعضای حقیقی و حقوقی مندرج در فصل پنجم نقشه تشکیل شده است، عبارت است از [۱]:

هماهنگی و انسجام بخشی اجرای نقشه

تصویب سیاست‌های اجرایی و خطوط راهنمای مربوط به اقدامات ملی جهت ابلاغ به دستگاه‌ها

انتخاب اقدامات ملی برای مطالبه برنامه‌های اجرایی از دستگاه‌ها در سال‌های مختلف

تصویب برنامه‌های پیشنهادی دستگاه‌ها جهت اجرای مفاد نقشه

نهایی سازی و تأیید اسناد ملی علوم و فناوری‌های اولویت دار

نظارت بر حسن اجرای نقشه

نظارت بر پیشرفت عملکرد طرح‌ها و برنامه‌های نهایی شده دستگاه‌های اجرایی

بررسی وضع موجود علم و فناوری کشور

ارزیابی وضعیت پذیرش دانشجویان در رشته‌های مختلف و میزان نیاز کشور به رشته‌های مختلف تحصیلی

رصد و پایش اوضاع محیطی و رقبا و تحولات جهانی علم و فناوری

بررسی و تأیید پیشنهادها جهت تکمیل و به روزرسانی دوره‌ای نقشه (تهیه شده در ستاد) برای ارائه آن به شورای عالی

جهت تصویب نهایی.

این نوشتار قصد دارد با ارائه‌ی مدلی مفهومی به تبیین جایگاه و کارکرد اصلی مورد انتظار از این ستاد با توجه به وظایف فوق پردازد.

۲- تمایز سطوح استراتژیک و عملیاتی در برنامه‌ریزی

آنچه در تبیین مسئله‌ی این نوشتار مهم است، درک تمایز میان نگرش استراتژیک و نگرش عملیاتی در مدیریت استراتژیک است (شکل ۱). سطح استراتژیک با سطح عملیاتی متفاوت است. سطح استراتژیک را می‌توان سطح مفهوم و یا ذهنیت نامید. در این سطح همه عناصر فرایند اعم از تدوین، اجرا و کنترل ذهنی بوده و سه موضوع طرح‌ریزی استراتژیک، اجرای استراتژیک و کنترل استراتژیک شکل می‌گیرند. در سطح عملیات همه عناصر فرایند عینی و عملی

هستند. لذا در این سطح سه موضوع برنامه‌ریزی عملیاتی، اجرای عملیاتی و کنترل عملیاتی وجود دارد [۲]، [۳].

شکل ۱- تمایز میان سطوح استراتژیک و عملیاتی در مدیریت استراتژیک [۴]

نکته مهم، تمایز میان اجرای استراتژیک و اجرای استراتژی است. می‌توان دو مسیر افقی و عمودی را در نظر گرفت. مسیر افقی در سطح استراتژیک قرار دارد. این مسیر اجرای استراتژیک نام دارد و مسیر دیگر رفتن از برنامه‌ریزی استراتژیک به برنامه‌ریزی و اجرای عملیاتی یا رفتن از اجرای استراتژیک به سطح عملیات است که این مسیر اجرای استراتژی نام دارد. همچنین، مفهوم جاری‌سازی استراتژی شامل مجموعه مواردی است که برای لمس نتایج برنامه‌ریزی استراتژیک در عمل باید صورت پذیرد؛ برای جاری‌سازی استراتژی باید استراتژی به برنامه‌های اجرایی و معیارهای کلیدی ترجمه شود. یکی از موضوعاتی که که فرایند مدیریت استراتژیک (برنامه‌ریزی، اجرا و کنترل) را با مشکل روبرو می‌کند این است که استراتژی در مقام پیاده‌سازی با مسائلی روبرو می‌شود [۵].

به عبارت دیگر یکی از مشکلات این فرایند زمانی اتفاق می‌افتد که استراتژی تدوین شده کلان است و بخش‌های مختلف حوزه هدف استراتژی برای برقراری ارتباط با آن باید بتوانند استراتژی کلان تدوین شده را در سطح دقیق‌تر و تخصصی برای خودشان ترجمه کنند. در لایه‌ی بعد، استراتژی موجود قابل پیاده‌سازی توسط مجریان نیست و بنابراین برنامه عملیاتی می‌بایست برای آن تدوین شود. در لایه‌ی سوم، مسئله این است که برنامه‌های عملیاتی تدوین شده با چالش‌هایی روبرو شده و به اقدام منتهی نمی‌شوند.

متأسفانه در رویکردی ساده‌انگارانه اغلب، تفاوت این سه لایه مورد توجه قرار نمی‌گیرد و انتظار می‌رود که استراتژی‌های بالا دستی مستقیماً به اقدامات تبدیل شوند. این سه سطح در شکل ۲ به صورت شماتیک نمایش داده شده‌اند.

شکل ۲- مدل سه لایه‌ای تبدیل استراتژی‌های بالادستی به اقدامات اجرایی

۳- تحلیل وظایف و فعالیت‌های ستاد

مدل سه لایه‌ای فوق پیرامون نقشه جامع علمی کشور و فعالیت‌های ستاد راهبری اجرای نقشه هم قابل استفاده است. به عبارت دیگر آن چه که تحت عنوان نقشه جامع علمی کشور شناخته می‌شود، یک استراتژی بالا دستی است که ۲۵۰ حوزه مختلف را هدف گذاری نموده است. بنابراین، انتظار می‌رود که این استراتژی بالادستی در وهله اول به

استراتژی‌های پایین دستی تبدیل شود.

همچنان که از فعالیت‌های صورت پذیرفته در ستاد راهبری اجرای نقشه مشاهده می‌شود، در لایه اول اقداماتی در راستای اجراپذیر کردن استراتژی انجام شده است که تدوین اسناد بخشی در حوزه‌ی انرژی‌های تجدیدپذیر، صنایع دریایی، گیاهان دارویی و ... متناظر با منویات نقشه جامع علمی کشور صورت پذیرفته است [۶].

درمورد لایه دوم، سوابق نشان می‌دهد که برخی از اسناد بخشی هم به دلیل تدوین نشدن برنامه عملیاتی در اجرا و تقسیم کار ملی با مشکلاتی مواجه شده اند. البته لازم به ذکر است که ستاد راهبری اجرای نقشه جامع علمی کشور نسبت به ارزیابی سیاست‌های تدوین شده بخشی هم فعالیت‌هایی انجام داده و مکانیزمی تحت عنوان پایش و رصد ملی ارائه داده است. به این صورت که سیاست‌گذار تلاش نموده است با پیش‌بینی مکانیزم پایش شاخص‌های بخشی که در انتهای هر سند بخشی ملی مصوب در نظر گرفته است، به نوعی اجرایی کردن استراتژی را مورد ارزیابی قرار دهد. این موضوع به عنوان مثال در بخش انرژی‌های تجدیدپذیر در مدل قابل مشاهده است (شکل ۳).

شکل ۳- مدل سه لایه‌ای تبدیل استراتژی‌های بالادستی به اقدامات اجرایی

با تأملی در مباحث مطروحه فوق و با بررسی عملکرد این ستاد از ابتدای تأسیس تاکنون به یک سؤال اساسی برمی‌خوریم. سوالی که پاسخ و شاید حتی مطرح نمودن آن بتواند در تعیین و یا اثبات جایگاه این ستاد در نظام اجرایی نقشه جامع علمی کشور مؤثر واقع گردد:

کارکرد اصلی مورد انتظار از ستاد راهبری اجرای نقشه، براساس سطوح سه گانه مطرح شده فوق چیست؟

در راستای پاسخ به این سؤال، بررسی و دسته‌بندی وظایف مورد انتظار نقشه جامع علمی کشور از این ستاد، در بخش بعدی شرح داده شده است.

۳-۱ دسته بندی وظایف ستاد بر اساس مدل سه سطحی

بر اساس چارچوب فوق می‌توان وظایف تعیین شده برای ستاد را در قالب جدول ۱ دسته بندی نمود.

جدول ۱- دسته‌بندی وظایف تعیین شده برای ستاد در قالب مدل سه سطحی

همان گونه که از جدول فوق برمی آید طیف متنوع انتظارات از ستاد راهبری اجرا نقشه، در سطوح مختلف استراتژیک و عملیاتی حکایت از فقدان یک هدف گذاری دقیق و حساب شده از جایگاه این ستاد در نظام اجرایی نقشه جامع علمی کشور دارد. بی تردید این تنوع در شرح وظایف از یک سو با اصول و مبانی علمی مغایرت دارد و از سوی دیگر عملاً تأمین ظرفیت و منابع مورد نیاز جهت تحقق چنین مأموریتی بسیار دشوار می نماید.

علاوه بر مطالعه مصوبات قانونی فوق، برای ارائه پیشنهادات پیرامون جایگاه ستاد، روند تاریخی اقدامات آن نیز شایان توجه است.

اهم فعالیت های اخیر ستاد در چهار دسته سیاست های اجرایی اقدامات ملی، تقسیم کار نهادی، اولویت ها و اسناد ملی، و شاخص های نقشه جامع علمی کشور مورد بررسی قرار گرفت [۷]. با توجه به حجم بالای این فعالیت ها نمونه ای از هر دسته انتخاب شد که با مدل سه سطحی فوق مورد ارزیابی قرار گرفت. در حوزه سیاست های اجرایی اقدامات ملی، بررسی گزینه های مطرح برای نهاد متولی موضوع مالکیت فکری در جلسه کارگروه مشورتی (اجرایی کردن) و نامه نگاری با وزارت صنعت و مجلس شورای اسلامی در موضوع مالکیت فکری (اجراکردن)، و همچنین تدوین اولیه سیاست های تسهیلات خرید محصولات دانش بنیان در جهت رونق بازار (اجراپذیر کردن) و تدوین احکام پیشنهادی برنامه ششم توسعه در حوزه اقتصاد دانش بنیان (اجراپذیر کردن) مورد توجه قرار گرفت. در زمینه تقسیم کار نهادی، مشارکت در تقسیم کار نهادی در تدقیق نقش کانون های دانش و صنعت و تعیین مأموریت جهاد دانشگاهی (اجرایی کردن) و در حوزه اولویت ها و اسناد ملی، تصویب سند در جلسه شورای ستاد (اجراپذیر کردن) و نامه به مدیرعامل سازمان بنادر و دریانوردی مبنی بر اعلام مواردی از سند جامع توسعه دریایی که با وظایف آن سازمان تداخل دارد (اجرایی کردن) انتخاب شد. در نهایت، در حوزه شاخص های نقشه جامع علمی کشور، تعریف و نظارت بر اجرای پروژه بازبینی مقادیر مطلوب شاخص های نقشه و تهیه طرح پیشنهاد تعریف پروژه تدوین شاخص های ترکیبی نظام علم و فناوری کشور (هر دو اجرایی کردن) بررسی شد.

۴- نتیجه گیری و ارائه پیشنهادات

نگاهی بر وظایف از یک سو و فعالیت ها و اقدامات انجام گرفته نشان از میزان توفیق حاصل شده در این بخش دارد. در حالی که نقشه جامع علمی کشور ۲۵۰ حوزه با اولویت را در حوزه علم و فناوری تعیین کرده و مقرر گردیده است در پایان افق چشم انداز علاوه بر اجرایی کردن سیاست ها در این حوزه، نتایج اقدامات نیز مورد ارزیابی قرار گیرد، مجموعه تلاش ها و اقدامات صورت گرفته تنها منجر به تصویب کم تر از ۱۰ سند راهبرد بخشی گردیده است. این موضوع در حالی است که بنظر می رسد برخی از اسناد راهبردی مصوب و یا در مسیر تصویب نیز به دلیل کلان بود حوزه هدف برای اجرایی کردن نیازمند اسناد و یا حداقل برنامه های عملیاتی مکملی است که پیش شرط ورود به مرحله اجراکردن راهبردهای

هدف‌گذاری شده خواهد بود. بدیهی است سایر کارکردهای پیش‌بینی‌شده در ستاد نیز تا زمان اجرا شدن اقدامات مدنظر عملاً معطل خواهند بود.

لذا به نظر می‌رسد در مجموع هدف‌گذاری انجام گرفته و به تبع آن منابع پیش‌بینی‌شده در ستاد نخواهد توانست آن‌گونه که شایسته است انتظارات مدنظر را در راهبری نظام اجرای نقشه جامع علمی کشور برآورده نماید و ضروری است با بازنگری در کارکردهای این ستاد مناسب‌ترین جایگاه را در نظام اجرایی نقشه برای آن در نظر گرفت.

در این خصوص پیشنهادات ذیل ارائه می‌گردد:

ستاد راهبری اجرای نقشه جامع علمی کشور در نخستین گام، نظام ساختاری اجرای نقشه را در سه سطح بیان شده (اجراپذیر کردن، اجرایی کردن، و اجرا کردن) و در کلیه حوزه‌های تعیین شده معماری و ابلاغ نماید. بر این اساس به نظر می‌رسد در هریک از موضوعات اولویت‌دار، نظام ساختاری اختصاصی اجرای نقشه می‌تواند زمینه ساختاری اجرا پذیر کردن منویات نقشه را فراهم نماید. بنابراین به صورت عملیاتی محدوده‌ی پیشنهادی وظایف ستاد به صورت شکل ۴ در می‌آید.

شکل ۴- محدوده‌ی موجود و مطلوب وظایف ستاد راهبری اجرای نقشه جامع علمی کشور

نظر به گستردگی حوزه‌های مورد نظر نقشه و به تبع آن طیف گسترده ساختارهای اجرایی مرتبط با نقشه در سطح دستگاه‌های اجرایی کشور، به نظر می‌رسد ستاد راهبری اجرای نقشه علاوه بر ساختار فعلی، نیازمند شاخه‌های اجرایی تحقیقی در سطح دستگاه‌های اجرایی است که در لایه بعدی مسئولیت اجرایی کردن سند را بر عهده دارند. به بیان دیگر این ساختار برای این که بتواند از حداقل قدرت مانور و اعمال قدرت به منظور راهبری این جریان ملی برخوردار گردد، احتیاج به سرپنجه‌های تخصصی دارد که در غیاب آن‌ها ستاد از قدرت لازم جهت ایجاد حرکت و جریان‌سازی در سطح ملی برخوردار نخواهد بود.

در پایان امید است که با تقویت و حمایت همه‌جانبه از نقشه جامع علمی کشور و مجموعه ارکان اجرایی آن شاهد رشد و بالندگی روزافزون میهن اسلامی ایران باشیم.

* این مطلب تحت راهنمایی جناب آقای دکتر ذوالفقارزاده در دانشگاه تهران، و با همفکری آقای دکتر زمانیان نگارش شده است که لازم می‌دانم از این بزرگواران تشکر کنم.

[۱] آیین نامه ستاد راهبری اجرای نقشه جامع علمی کشور ۱۳۱۰، ۱۳۹۰). (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی) بازیابی در ۰۵، ۲۸، ۱۳۹۴، از

://.///۸۰۳۵۸۳

[۲] چاوشی، س. م. (۱۳۸۹). سبک کنترل استراتژیک و عملکرد شرکتهای هولدینگ. مطالعات مدیریت راهبردی، ۱، ۷-۲۶.

[۳] لشکربلوکی، م. (۱۳۹۰). جاری سازی استراتژی، راهنمای گام به گام پیاده سازی استراتژی در عمل. تهران: انتشارات آریانا قلم.

[۴] اعرابی، س. م.، و چاوشی، س. (۱۳۸۸). الگوی جامع کنترل استراتژیک. هفتمین کنفرانس بین المللی مدیریت. تهران: هفتمین کنفرانس بین المللی مدیریت .

[۵] دهقان، د. س. (۱۳۸۹). روش شناسی مناسب اجرای استراتژیک امنیت ملی. فصلنامه مدیریت مطالعات انتظامی، ۵ (۳).

[۶] باقری مقدم، ن. (۱۳۹۳). معاون سیاستگذاری و برنامه ریزی ستاد راهبری اجرای نقشه جامع علمی کشور. تهران.

[۷] معاونت سیاست گذاری و برنامه ریزی . (۱۳۹۴). گزارش غیررسمی فعالیت‌های ستاد راهبری اجرای نقشه جامع علمی کشور. تهران: ستاد راهبری اجرای نقشه جامع علمی کشور.